

תפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים

תא"ל (מיל')
עמוס גלבוע

ניתוח שונה של תוצאות מלחמת יום הכיפורים הביא לתפיסה שונה של בניין הכוח במצרים ובסוריה. מצרים בחרה לאמץ את הגישה המערבית בעוד סוריה דבקה בגישה הסובייטית הישנה

העולמית. אבל הדגשים בספרות התהילה, שעמדה בצורה כל כך קוטבית לספרות הקינה בעקבות מלחמת ששת הימים, הם דיובס על ההיבטים המדיניים, החברתיים, התרבותיים והרעיוניים של המלחמה ועל השלכותיה. הם ממעטים לדון בהיבטים הצבאיים/אסטרטגיים. ואם הם דנים, אזי הם לא חורגים, ברובם, מהגישה שרווחה מייד לאחר המלחמה בדבר הישגיו המרשימים של הטיל נגד טנקים והטיל נגד מטוסים.

גם מאמרים שפורסמו ב-1993, במלאת 20 שנה למלחמה, לא חרגו בהרבה מעבר למה שנכתב בעבר הרחוק יותר.

רובד אחר של הבעיה הוא שמרביתה של ההיסטוריוגרפיה הערבית היא מצרית, בחלקה רשמית, ובכלל זה ספרי הזיכרונות של כל הצמרת המדינית והצבאית המצרית, שנטלה חלק פעיל בתכנון המלחמה ובניהולה. המגרעת הגדולה שבכך היא שספרי זיכרונות אלה מתייחסים להיבט המצרי בלבד ומציגים את נקודות ההשקפה המצריות.

לעומת זאת, הסורים התייחסו מעט מאוד למלחמה עצמה ולא פירסמו כל גרסה רשמית

או רשמית למחצה.

העיראקים היו היחידים שפירסמו גרסה רשמית על השתתפות כוח המשלוח שלהם במלחמה, ובה רשימה של לקחים טקטיים, אופרטיביים ואסטרטגיים. לכן ניתן בעניינה של עיראק (במה שנוגע להשתתפותה במלחמה עתידית נגד ישראל) לעקוב ולראות האם הלקחים האלה בוצעו בפועל – כולם או חלקם. השיטה שנקטתי היא זו: היכן שניתן – התייחסתי בהכללה ל"לקחים ערביים" (אם מדובר בשתי מדינות לפחות). היכן שלא – התייחסתי לכל מדינה בנפרד. המדינות שאני מתייחס אליהן במאמרי הן מצרים, סוריה, עיראק וירדן. יוזכרו, כמובן, גם מדינות אחרות (כמו לוב וסעודיה), אך לא בהתייחסות ספציפית

מאמר זה בא לבחון האם חלו שינויים בתפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ואם כן – מהם שינויים אלה. או במילים אחרות, האם הפיקו הערבים לקחים מהמלחמה ברמת הביטחון הלאומי – לקחים שגרמו לשינויים בתפיסות הביטחון שלהם או למתן הדגשים חדשים בתוכן.

הניסיון לבחון שאלות אלה נתקל בכמה קשיים ענייניים ומתודולוגיים.

מתודולוגית קשה מאוד לעשות הכללה של "מדינות ערב". ראשית, במלחמה נטלו חלק מלא רק שתי מדינות ערביות: מצרים וסוריה (ואילו מדינות ערביות אחרות, כמו עיראק, ירדן, סעודיה, לוב, סודאן ואלג'יריה שיגרו כוחות משלוח). כל אחת משתי מדינות אלה פעלה כדי להשיג מטרות מדיניות שונות, בזירות שונות, והפיקה לקחים ייחודיים משלה.

שנית, ההתפתחויות המדיניות בשתי המדינות בעקבות המלחמה היו כל כך שונות, עד כי לא הותירו הרבה מקום למכנה משותף בהפקת הלקחים ברמה הלאומית. שלישית, אם ביחס למצרים או לסוריה

ניתן לקבוע במידה רבה של ודאות, כי השינויים או ההדגשים החדשים בתפיסות הביטחון שלהן הם תוצר ישיר של מלחמת יום הכיפורים ומותאמים לאויב העיקרי שלהן, ישראל, הרי שלא כך הוא המצב ביחס למדינה כמו עיראק. מולה ניצבים אויבים עיקריים אחרים, וקשה לדעת מה משקל הגורמים השונים המשפיעים הלכה למעשה על תפיסות הביטחון שלה. הוא הדין, למשל, בסעודיה.

עניינית, ישנה בעיה לא פשוטה של מקורות. בעקבות מלחמת יום הכיפורים שטף את העולם הערבי גל של פרסומים, מכיוון שהמלחמה נתפסה כאירוע היסטורי בתולדות הערבים, כקו פרשת מים בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי, כניצחון מזהיר ברמה

שירת באמ"ן במגוון
תפקידי מחקר.
שימש כראש חטיבת
המחקר באמ"ן וכיועץ
ראש הממשלה
לענייני ערבים

לשינויים בתפיסות הביטחון שלהן.

המאמר בנוי בחתך הנושאי הבא:

- התוצאות הכלליות של המלחמה כפי שנתפסות על-ידי הערבים, ובכלל זה הדימוי העצמי של הערבים והשינוי בדימוי של ישראל.
- השינויים בגישה הערבית למלחמה ולהפעלת כוח צבאי.
- אסטרטגיית ההפעלה של הכוח הצבאי.
- בניין הכוח הצבאי.
- שיתוף פעולה בינערכי למלחמה (כולל סוגיית החזית המזרחית).
- נשק בלתי קונבנציונלי.
- מסקנות.

באשר למקורות – התבססתי על הספרות המוכרת, אולם בראש ובראשונה ניסיתי ללמוד ולהבין מהמציאות שהתפתחה בצבאות ערב בעשור הראשון שלאחר מלחמת יום הכיפורים ובשנים שלאחר מכן. בחנתי מה היו השינויים, הלכה למעשה, שבוצעו או שלא בוצעו בתפיסות הביטחון ברמה הלאומית.

התוצאות הכלליות של המלחמה

המושג לכל מדינות ערב הוא תחושת הניצחון הברורה: הערבים ניצחו במלחמה זו, לאחר שהפסידו בכל 3 המלחמות הקודמות. לכן המלחמה החזירה לעולם הערבי את כבודו ואת גאוותו. המלחמה שמה לכן קץ לעליונות הצבאית הישראלית ולשחצנות שהתלוותה אליה. כתוצאה מכך המלחמה היא נקודת מפנה לטובת הערבים בסכסוך עם ישראל.

אבל זווית הראייה של המצרים ושל הסורים שונה, ולכן ההדגשים וראיית התוצאות הכלליות הם שונים. בעיני המצרים הדבר המרכזי הוא התמורה שיצרה המלחמה: בכבוד המצרי, בחברה ובכלכלה של מצרים, בערעור תפיסת הביטחון הישראלית (ראו להלן), במיקוד תשומת הלב הבינלאומית בסכסוך הישראלי-ערבי, בבידוד של ישראל, בהעלאת קרנם של הערבים, ובראשם מצרים, בזירה הבינלאומית ובשינוי הגישה האמריקנית לכיוון יותר מאוזן מבחינת מצרים. בשל כל אלה התוצאה המדינית החשובה ביותר של המלחמה היא בכך שיצרה את האופציה לפתרון מדיני הרצוי למצרים – אופציה שלא הייתה בידיה, לדעתה, לפני המלחמה בשל העמדה העיקשת והבלתי מתפשרת של ישראל ובשל העמדה האמריקנית ההססנית.

הסורים, לעומת זאת, שמים את הדגש על מופת הסולידריות הערבית, על המשקל הסוגלי של העוצמה הצבאית, הכלכלית והמדינית שהפגינו הערבים במלחמה. על-פי הסורים, הכישלונות שהיו בשלב האחרון של המלחמה (המתקפה המצרית לעבר המעברים בסיני ב-14 באוקטובר והסכמת מצרים להפסקת אש ב-22 באוקטובר) היו בשל הבקיעים בסולידריות הערבית. מבחינתם של הסורים, נקודת המוצא של סיום המלחמה היא לא תהליך מדיני בהובלת ארה"ב, אלא תנאים טובים יותר לגיבוש סולידריות ערבית – אם לשם כפיית פתרון מדיני על ישראל

ואם לשם המשך ההפעלה של כוח צבאי נגדה.

מעניין שגם בדימוי העצמי בולטים הבדלים בין מצרים לסוריה. המצרים מתמקדים יותר בזהות המצרית ולא בזהות הערבית. הניצחון מיוחס להיסטוריה רבת השנים של המדינה המצרית ושל העם המצרי ולמורשת הפרעונים. ה"אישיות" המצרית, הלוחם המצרי, התכונות הנעלות של החברה המצרית כל אלה מועלים על נס. ובכלל, המלחמה מוצגת למעשה כמלחמה מצרית, ששאר העולם הערבי נגרר אחריה. זהו דימוי המכשיר את הקרקע לצעד שנקטה מצרים לאחר המלחמה – הליכתה להסדר שלום נפרד עם ישראל. אצל הסורים ההתמקדות היא שוב ושוב במרכיב הערבי ובסולידריות הערבית: הערבים שברו את מחסום הפחד; הערבים הוכיחו לישראל את אפסותה וכו'. ביחס לדימוי של ישראל ושל צה"ל חל שינוי משמעותי. לפני המלחמה היה לישראל דימוי של מדינה חזקה, שהחברה שלה איתנה, שצבאה בלתי מנוצח, שביטחונה העצמי רב ושמונתה באידיאולוגיה הציונית היא בלתי מעורערת.

לאחר המלחמה התהפכה קצרת הדימוי: נופצה אגדת הצבא הבלתי מנוצח, החברה בישראל נתפסה כחלשה, כרגישה לאבדות, מסוכסכת בתוך עצמה, אינה בוטחת במנהיגיה, מטילה ספק

השבת לנו את כבודנו האבוד...

בתורתה הציונית. בו בזמן עצם העובדה שצה"ל נוצח, (בראייה הערבית), ששבויים ישראלים רבים, יחסית, נראו לעיני הערבים, ושבטון החברה הישראלית התעוררו ויכוחים, יצרה לישראל דימוי יותר אנושי, יותר ריאליסטי. לא בני אלים בלתי מנוצחים ולא מנוצחים פחדנים, אלא בני-אדם רגילים. זה בלט בפרסומים מצריים¹, וייתכן שגם בכך נזרע הזרע לנכונות המצרית להסגל לרעיון של שלום עם ישראל.

הגישה ל'מלחמה ונ'הרעלת כוח צבאי

מלחמת יום הכיפורים הייתה מבחינת מצרים המשכה של המדיניות באמצעות אש. היעד האסטרטגי שלה היה לערער את

תורת הביטחון הישראלית ולא לכבוש את כל סיני או להשמיד את מדינת ישראל. יעד זה הושג לדעת המצרים: העליונות הצבאית הישראלית קרסה; תורות ההרתעה וההרתעה של ישראל נכשלו; המרכיבים של עוצמת האש האופרטיבית של צה"ל – המטוס והטנק – ספגו מכה; תפיסת הגבולות הבטוחים התנפצה; ישראל סבלה אבדות רבות בנפש; החברה הישראלית איבדה את אמונתה בצבאה, וצה"ל חזר לממדיו הטבעיים.²

הלקחים האסטרטגיים שהמצרים הפיקו מהצלחה זו הם שלושה:

- המלחמה היא חלק בלתי נפרד מאסטרטגיית-העל של המדינה. כיוון שכך, הדרג המדיני הוא שקובע את המטרה המדינית והאסטרטגית של המלחמה, אבל הדרג הצבאי, הכפוף לחלוטין לדרג המדיני, יהיה שותף לקביעת התוכנית האסטרטגית.
- למלחמה צריכות להיות מטרות ריאליות, הנובעות מהערכת מצב ריאלית, הלוקחת בחשבון את מכלול נקודות החוסן והחולשה של היריב ושל "כוחותינו".
- לכן תוכנית המלחמה ומטרותיה האסטרטגיות והאופרטיביות יותאמו ליכולתה של המדינה.

בדילמה העקרונית – האם להמתין הרבה שנים על מנת לנסות לבנות יכולת גדולה יותר, ואז לפתוח במלחמה עם מטרות שאפתניות יותר, או להמתין מעט שנים ולנצל את היכולות הקיימות להשגת מטרות מוגבלות – הכריעו המצרים בעד האפשרות השנייה. מה שהביא, לדעתך, להכרעה מהותית זו של המצרים היה חוסר יכולתם הנפשית להמשיך לאורך זמן לחיות במה שהם ראו כמתקן וכהשפלה.

יחד עם זאת נראה שהמלחמה ותוצאותיה האופרטיביות עיצבו אצל המצרים את ההערכה שגם מלחמה שהיא מוגבלת במטרותיה, מותאמת ליכולת המצרית ומוצלחת בהישגיה אינה עניין שיהיה פשוט וקל לחזור עליו. זאת בשל הסיבות המרכזיות הבאות:³

- מלחמה עולה ביוקר במונחים של חיי אדם, של ציוד ושל כסף. היא נטל כמעט בלתי נסבל על כלכלת המדינה.

- על מנת לקיים צבא גדול וחזק חייבת המדינה לבסס לעצמה מעמד כלכלי איתן. מלחמה רק תחליש עוד יותר את מעמדה הכלכלי החלש בלאו הכי של מצרים.

- מלחמה מצריכה כוח מדיני רב – במהלכה ולאחריה. חלק ניכר מכוחה המדיני של מצרים ב-1973 בא לה כתוצאה מחרם הנפט הערבי ומהתגייסות העולם הערבי לעזרתה.

- יציאה למלחמה מצריכה דעת קהל עולמית אוהדת.
- לא ניתן לנהל מלחמה ללא סיועה הביטחוני של מעצמה

פטרונית, המסוגלת לקיים ולתחזק את המאמץ המלחמתי תוך כדי המלחמה ומיד לאחריה. פירושו של דבר יצירת תלות במדינה הפטרונית.

דומני שהערכה זו עמדה ביסוד ההכרה – שסאדאת היה מייצג הנאמן והבולט ביותר – כי בעתיד שוב לא תוכל מצרים לראות במלחמה דרך נוספת להשגת הישגים מדיניים. היא לא תוכל לצפות לאותם תנאים אידיאליים שפעלו לטובתה ולרעת ישראל במלחמת יום הכיפורים. שתי מסקנות מרכזיות נבעו מכך: האחת, שיש לנטוש את אופציית המלחמה בטווח הנראה לעין כמכשיר לקידום הסדר עם ישראל. האחרת, שמצרים צריכה להסתמך על עצמה, בבחינת "אם אין לי מי ליי", הן במישור המדיני והן במישור הכלכלי והביטחוני ולהתייחס לסיוע הבינערכי כאל "בנוס". ישראל נשארה אומנם "האויב", העלול לתקוף את מצרים (ושמולו נבנה הכוח הצבאי, ומגובשת תפיסה להפעלתו, כפי שנראה להלן) גם לאחר החתימה על הסכם השלום עימה, אך:

- במישור הבילטרלי אין למצרים יעד או עילה למלחמה נגד ישראל. כאן נשארים תקפים דבריו של סאדאת, המבטאים את תמצית הגישה: "מלחמת אוקטובר צריכה להיות המלחמה האחרונה".

- מלחמה או הפעלת כוח נגד ישראל נתפסות בקונטקסט הבינערכי בלבד – למשל כתוצאה מהתלקחויות חמורות סביב ההסדרים המדיניים עם סוריה או עם הפלסטינים.⁴

מעניין לראות איך סגרה מצריים את המעגל שלה עם העולם הערבי: הסתייעות במלחמת יום הכיפורים; עיצוב הייחוד המצרי; אימוץ הגישה של DO IT YOURSELF וקריאת תגר על העולם הערבי; הסכם שלום עם ישראל; בידוד ונידוי בעולם הערבי; חזרת העולם הערבי למצרים; חזרת מצרים לתפקיד מוביל בעולם הערבי, ובמסגרת זו היא אינה שוללת בתרחישים מסוימים הפעלת כוח צבאי נגד ישראל.

אצל הסורים הגישה הייתה שונה לגמרי, ומקורה בתפיסות היסוד של המשטר הסורי, בייחודיות של סוריה לעומת מצרים ובצורה שבה היא תפסה את תוצאות המלחמה ברמה הלאומית.

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות האיום להפעילו. מול ישראל פירושו של דבר שהמאמץ הסורי (והערבי בכלל) צריך להיות במישור הצבאי, במלחמה, או לפחות ביצירת עמדת כוח צבאית שתחליש את ישראל. המאמץ המדיני, לעומת זאת, צריך רק לסייע למאמץ הצבאי. זהו מאמץ משני, שתכליתו העיקרית היא להכשיר את הקרקע עבור המאמץ הצבאי וליצור עבורו את התנאים הטובים ביותר. במילים אחרות, הגישה הסורית,

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות האיום להפעילו

לפעמים זהו טרור המבוצע ישירות על-ידי רשויות המדינה (למשל, ההכנות לפוצץ מטוס של אל-על בלונדון ב-1986, פיצוץ מטה המרינס בביירות ב-1983) תוך הסוואתה של "טביעת האצבע" הסורית, אך בעיקר זהו טרור המבוצע על-ידי "שליחים", כמו ארגונים פלסטיניים וארגון החיזבאללה. הפעלת הארגון הנ"ל היא ההמחשה הטובה ביותר לאימוצה של אסטרטגיית הטרור תוך כדי ניהול תהליך מדיני.

הפעלת העוצמה הצבאית ברמה האסטרטגית

מלחמת יום הכיפורים לא אמורה הייתה מבחינתם של המצרים ושל הסורים להסתיים בהכרעתו של צה"ל או בהשמדתה של

המאמץ העיקרי הוא המדיני

מדינת ישראל, אלא בשלילת כושר ההכרעה של צה"ל באמצעות נטרול מרכיבי ההכרעה שלו: הניידות וכושר התמרון היבשתי ועוצמת האש האווירית.

הלקח המרכזי עבור כל מדינות ערב היה שההצלחה המצרית – ובמידה מסוימת ההצלחה הסורית – לנטרל את כוח המחץ של ישראל הפכו את המלחמה במידה רבה להתמודדות בין כוח העמידה הערבי (שבו באופן טבעי יש לערבים יתרון ברור על ישראל בשל הא-סימטריה לטובתם בתחומי הדמוגרפיה, השטח, היחס לאבדות, המשאבים וכו') לכוח העמידה הישראלי.

מה הביא להצלחה ערבית זו? הלקח הערבי – בראש ובראשונה של מצרים – הוא שארבעה גורמים בהפעלת העוצמה הביאו להצלחה: היוזמה וההפתעה; הרוויית השטח בכוחות; התחזקות הדרמטית של מערכות הנשק הדפנסיביות; האסטרטגיה המצרית והסורית של תקיפה לאורך כל החזית וגיבוש קואליציה ערבית.

אלה הם הגורמים שהסבו לישראל אבדות, מנעו ממנה ליוזם מהלכים, ניטרלו את מערכות המחץ שלה, האריכו את משך הלחימה, יצרו קוצר נשימה אצל ישראל בתחום המשק, הכלכלי והחימושי ותירגמו את הסולידריות הערבית להרעה ביחסי הכוחות מבחינתה של ישראל.

במילים אחרות, מלחמת יום הכיפורים הנחילה לערבים את

שהתחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים, אינה שהמאמץ הצבאי כפוף למאמץ המדיני, אלא שהמאמץ המדיני משועבד לזה הצבאי. יתר על כן, המלחמה והסכם הפרדת הכוחות במאי 1974 השאירו את סוריה כמעט באותו מצב גיאוגרפי שבו הייתה לפני המלחמה: נשארה אותה זירת לחימה, צה"ל נשאר במרחק של כמה עשרות קילומטרים מדמשק, "הכיבוש" נמשך, והאדמה לא "שוחררה". זהו מצב השונה לגמרי מזה שהתהווה בחזית המצרית – שם "שוחררה" האדמה בתהליך מדיני, וזירת הלחימה השתנתה לגמרי. כלומר לא נוצרו תנאים שיביאו לשינוי במוטיבציה הסורית.

בו זמנן הבליטה המלחמה את העובדה שלסוריה אין עוצמה צבאית מספקת משלה, וכי היא תלויה ברמה האסטרטגית במצרים ובמערכת הערבית בהתמודדותה נגד ישראל.

אולם המשטר הסורי ראה דווקא בסולידריות הערבית את המנצח האמיתי של המלחמה, ולכן תפס אותה כבסיס המרכזי בתפיסת הביטחון שלו. הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים ב-1975 ולאחריו השלום הישראלי-מצרי הוציאו את מצרים ממעגל ההתמודדות הצבאית עם ישראל. המאמץ הסורי כוון איפוא לעבר בניית שיתוף פעולה צבאי עם ירדן ועם עיראק לשם כינונה של "חזית מזרחית" ולהרחבת חזיתות הלחימה נגד ישראל בלבנון. מלחמת עיראק-איראן והתהפוכות בעולם הערבי הביאו את הסורים לשינוי בתפיסת הביטחון: לא להסתמך על הסולידריות הערבית כמרכיב מרכזי בהתמודדות צבאית עם ישראל, אלא להסתמך רק על סוריה עצמה, הצריכה להסתייע בתמיכה של בריה"מ.

כל תוספת ערבית תבורך, אך היא בשום אופן לא תהיה תנאי. תפיסה חדשה זו זכתה לשם "האיזון האסטרטגי". במילים אחרות: DO IT YOURSELF. כאמור, גם המצרים אימצו גישה זאת – אך כדי לקדם את ההסדר המדיני בשנות ה-70. הסורים אימצו גישה זאת בשנות ה-80 – אך כדי לקדם התמודדות צבאית עם ישראל.

קריסתה של בריה"מ – לצד אירועים משפיעים אחרים – הביאו את הסורים לזנוח את תפיסת "האיזון האסטרטגי" ולאמץ באיחור של 20 שנה את הגישה המצרית של מלחמת יום הכיפורים: המאמץ העיקרי הוא מדיני, ואילו המאמץ הצבאי הוא משני ומשועבד לזה הראשון. האם בכך נסגר המעגל? מובן שלא ניתן להשיב על כך בעת הדפסת שורות אלו, שלהי 1998, אך חשוב להדגיש כי לא נראה שחל שינוי בעצם תפיסת הכוח של הסורים.

תפיסת הכוח הסורית יצרה לאורך השנים את הרושם הטבעי בישראל, כי מלחמה עם סוריה עומדת בשער תדיר, אך זו אינה המציאות. הסורים היו מאוד זהירים ופרגמטיים בהפעלתו של הכוח הצבאי. ניתן לומר עליהם שלמרות גישתם המלחמתית ידם אף פעם לא הייתה קלה על ההדק. אולם נוצר מתח מתמיד בין תפיסת הכוח לבין הזהירות בהפעלתו – בראש ובראשונה נגד כוחות כמו ישראל, שסוריה העריכה כי הם חזקים ממנה. התוצאה של מתח זה הייתה אימוצה של אסטרטגיית טרור.

התפיסה כי הפעלת העוצמה הצבאית חייבת לנצל עד למקסימום את נקודות החוזק האסטרטגיות שלהם ואת נקודות החולשה הישראליות. להלן אפרט נקודות אלה ואחרות הקשורות להפעלת העוצמה.

● **יוזמה והפתעה.** היוזמה הייתה למעשה גולת הכותרת של ההישג הערבי, משום שלדעת הכול היא ביטאה את הצלחתם של הערבים להתגבר על הפחד מפני ישראל, את חציית המחסום הפסיכולוגי של ההתמודדות הצבאית עימה. היוזמה הפכה את המלחמה מבילתי אפשרית לאפשרית. במונחים אסטרטגיים היוזמה שללה מישראל כמה מהמרכיבים של תורת הביטחון שלה: היא מנעה ממנה את מכת המנע, את האפשרות להפעיל ביעילות את מרכיב העוצמה העיקרי שלה – חיל האוויר – והיא ביטלה את ההרתעה הישראלית.

ההפתעה גם ביטלה את מרכיב ההתרעה של ישראל, ובכך תרמה להוצאת ישראל משייוי משקלה. בשל כך הופעלו כוחותיה – ובמיוחד כוחות המילואים – בצורה לקויה.

הסורים הגיעו למסקנה כי בהפתעה אין די. הסיבה: צה"ל – על אף שהופתע וחזיתו הובקעה ברמת הגולן – הצליח להדוף את צבא סוריה, מכיוון שעלה בידו להביא בזמן את אוגדות המילואים של פיקוד הצפון. לכן גיבשו הסורים תפיסה, שלפיה יש לעכב ולשבש את הגעתן של אוגדות המילואים של צה"ל לרמת הגולן באמצעות מגוון של אמצעים. ברמה האופרטיבית הסיקו הסורים שלא ניתן יהיה יותר להפתיע את ישראל באמצעות התקפה "מתוך קו מגע", ולכן יש לחפש אמצעי הפתעה אחרים, למשל "התקפה מתוך תנועה".

● **הרוויית השטח בכוחות.** ב-1973 הצליחו הערבים ליצור עדיפות של 3 ל-1 ביחסי הכוחות ועדיפות מכרעת (ביחס של 10 ל-1 בטנקים, למשל) ב-36 השעות הראשונות של המלחמה. ההתעצמות הערבית מאז 1967 ועד 1973 (ראו נספח מס' 1) הן בעוצבות והן באמלי"ח איפשרה להם לפרוס לאורך הגבולות צבאות סדירים וליצור עוצמות אש גדולות ביותר לכל קילומטר חזיתי. (גם במצרים וגם בסוריה מדובר היה ב-20 טנקים, ב-15 כלים נ"ט לסוגיהם – לא כולל כלים אישיים קצרי טווח – וב-200 קנים ארטילריים לסוגיהם לכל קילומטר חזיתי).

משמעות הדבר עבור צה"ל הייתה שיבוש כושר התמרון שלו ויחסי שחיקה גרועים. מכיוון שזה הצליח כל כך במלחמה, הרי שהלקח המתבקש (בראש ובראשונה עבור הסורים) הוא שיש להגביר ולהעמיק את כמות הכוחות והאמלי"ח ביחס למרחב. יתר על כן, כוחות המשלוח הערביים היטו את הכף עוד יותר לטובת הערבים. במיוחד עשה זאת חיל המשלוח העיראקי, שכלל כ-550 טנקים.

● **תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות.** עוצמת הכוחות הערביים איפשרה להם לתקוף לאורך כל החזית הן ברמת הגולן והן בסיני באמצעות כוחות מאוזנים בלא לקבוע מראש היכן יהיה המאמץ העיקרי. המאמץ העיקרי נקבע, למעשה, באסטרטגיה זו בהתאם להתפתחויות בשטח. כתוצאה מכך נאלץ צה"ל לפצל כוחות ונמנע ממנו ריכוז כוח מראש להתקפות נגד המאמץ העיקרי של האויב. הלקח ברמה האסטרטגית שהפיקו מכך הסורים היה שיש להרבות את חזיתות הלחימה נגד ישראל – בעיקר לאחר פרישתה של מצרים – ולצרף את החזית הירדנית והלבנונית, ובכך לפצל עוד יותר את עוצמת צה"ל.

● **ניצול חולשות ישראל.** בעקבות המלחמה התחזקה עוד יותר התפיסה הערבית, שאת החולשות של ישראל ניתן לנצל בשלושה מישורים:

● לגרום לה אבדות כבדות ככל האפשר בנפש בשל רגישותה הרבה לחיי אדם.

● לערער את העורף האזרחי של ישראל, ובכך גם להשפיע על שדה הקרב האופרטיבי.

● להאריך את המלחמה ככל האפשר

– תוך שמירה על ההישגים הצבאיים הראשוניים – ובכך ליצור תנאים לשחיקת צה"ל ולהתמודד עם ישראל במישור של יכולת העמידה ולא במישור המחץ.

● **שלילת כושר התמרון והאש של צה"ל.** הלקח של הסורים ושל המצרים – כמו גם של העיראקים ושל הירדנים – היה שבמלחמה הבאה לא יהיה די בעוצמות של נשק נ"ט המופעל על-ידי חי"ר – מה גם שזמן לא רב לאחר המלחמה התברר כי מרבית הפגיעות בטנקים של צה"ל היו מטנקים ולא מנשק נ"ט. כתוצאה מכך התגבשו

התפיסות הבאות אצל הערבים:

● נשק נ"ט הוא הגנתי במהותו, ובמשולב עם מערכות ביצורים ומכשולים הוא אכן תורם רבות לשלילת כושר התמרון של טנקי צה"ל, שהם כוח המחץ של ישראל.

● אך למרות זאת נותר הטנק כלי המערכה העיקרי של כוחות היבשה.

● מכאן שאין די בתכנון המלחמה רק על שלילת כושר התמרון של צה"ל, ועל הערבים לפתח כוח מחץ משורייני נייד. במלחמת יום הכיפורים לא עמד לרשותם כוח כזה, וכתוצאה מכך הם לא יכלו לנצל את הצלחותיהם הראשוניות.

באשר להתמודדות עם חיל האוויר הישראלי, הגישה שהתגבשה לאחר המלחמה ביחס לטיילים נ"מ דומה לזו שהתגבשה ביחס לנשק נגד טנקים. כלומר, הטיילים נגד המטוסים הצליחו לפגוע ביכולת האש האופרטיבית של המטוסים בזירת הקרבות, אבל:

● ההישענות הרבה עליהם כופה הפעלת כוחות סטטית

הצבא המצרי צריך להיבנות ללחימה במרחבים גדולים, ולכן טבעי שהדגש אצלו יעבור להסת"עויות בחיל אוויר, במקום ההסתמכות על מערך של טילי קרקע אוויר כמו לפני מלחמת יום הכיפורים

צינות הפקת הלקחים

צינות הפקת הלקחים

לא קיימת גמישות זו.

- מרכיב ההפתעה הוא קריטי עבור הסורים. אצל המצרים הוא אינו ממלא תפקיד מיוחד.
 - הצבא המצרי צריך להיבנות לחימה במרחבים גדולים, ולכן טבעי שהדגש אצלו יעבור להסתייעות בחיל אוויר, במקום ההסתמכות על מערך של טילי קרקע-אוויר כמו לפני מלחמת יום הכיפורים. אצל הסורים לא התעורר הצורך הזה, והם ממשיכים לתת עדיפות לטילי קרקע-אוויר. התחליף שלהם לחיל אוויר חזק והתשובה שלהם לכושר ההרתעה של חיל האוויר הישראלי הם טילי הקרקע-קרקע.
 - הרוויית השטח בגייסות ובאמצעי לחימה רלוונטית לרמת-הגולן הקטנה, אך לא למרחבי סיני, המצריכים בראש ובראשונה איכויות של ניידות.
 - בהקשר זה ראוי לציין כי ההשתלטות על לבנון וההתבססות שם מחייבים את צה"ל לפצל כוחות במקרה של יוזמה התקפית סורית. הנוכחות הצבאית בלבנון היא איפוא בראייה של סוריה נדבך נוסף בחיזוק כושר ההגנה שלה ובהרוויית השטח בעוצמות צבאיות, המפריעות לצה"ל לבצע איגופים עמוקים.
 - ונקודה אחרונה חשובה: התפיסה של התמודדות עם ישראל במישור של כושר עמידה וספיגה היא הרבה יותר רלוונטית לסוריה מאשר למצרים.
- נוסף על כל ההבדלים שמנינו לעיל בין שתי המדינות קיימת גם העובדה שמרכזי קבלת ההחלטות הסורי, המונה כ-5 מיליון נפש, מצוי ממש בקרבת הגבול עם ישראל. אין ספק שלעובדה פסיכולוגית זו יש השפעה לא מבוטלת על הגישה של שינוי כללי המשחק במלחמה אפשרית בעתיד: העתקתה לעורף האזרחי – כדי להרתיע ישראל, כתגובה או כיוזמה.

במהותה, שאינה מאפשרת לפיקוד גמישות ובוודאי שאינה עולה בקנה אחד עם יכולת מחץ, שכה חסרה לערבים.

• הטילים נ"מ פועלים נגד המטוסים המתקרבים למטרות או שמצויים מעליהן, אך אינם מסוגלים לפעול נגד המטוסים לפני המריאם.

• הטילים נ"מ אינם מהווים תשובה ליכולת האש האסטרטגית של חיל האוויר הישראלי – לכושרו לתקוף מטרות אסטרטגיות במצרים, בסוריה, בירדן (ומספר שנים מאוחר יותר גם בעיראק).

ומכיוון שחיל האוויר נתפס על-ידי הערבים – ובצדק – כמכשיר ההרתעה העיקרי של ישראל, הרי שהמסקנה הטבעית שלהם הייתה לאחר המלחמה, שאין בידיהם תשובה הולמת כדי להתמודד עם יכולת זו או לפחות לנטרל אותה באמצעות הרתעה נגדית. התשובה שנמצאה בסופו של דבר היא טילי קרקע-קרקע (טק"ק) ארוכי טווח. (ראו להלן את ההתייחסות לבניין הכוח). **התקפה/הגנה**. במלחמת יום הכיפורים ראו עצמם המצרים והסורים נאלצים לצאת להתקפה. כדברי גמסי: "היינו חייבים לבצע מבצעי התקפה נגד כוחות האויב, להביס אותם, לפרוץ לביצוריהם ולהורסם. זאת על מנת להפריך את תיאוריית הביטחון הישראלית. זה אכן מה שאירע".⁵

אולם המלחמה לימדה את הערבים כי בשלב השני שלה, לאחר הצלחות השלב הראשון, שתורגל ותוכנן עד לפרט האחרון, הם נדרשו להרבה גמישות ואלתור ונטילת יוזמה ברמות הפיקוד השונות, ובתחומים אלה באה לידי ביטוי העליונות הישראלית והנחיתות שלהם. יתר על כן, השלב השני של המלחמה לימד אותם כי בקרב הגנה הם טובים יותר מאשר בקרב התקפה, יכולים להביא בו לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את נקודות החולשה שלהם ולשחוק את צה"ל. אצל הסורים הדבר קיבל הדגש מיוחד, וההתבטאויות על כושר ההגנה של סוריה (או על הצורך להשיגו) הפכו לעניין של שגרה אצל אישי צמרת סוריים.

חשוב, כמובן, לעמוד על ההבדלים בתנאי הזירה בצפון ובדרום. מול צבא סוריה ערוכים כוחות סדירים של צה"ל, ואלה עשויים לקבל בתוך זמן קצר, יחסית, תגבורות של אוגדות מילואים. על הגבול עם מצרים אין כוחות של צה"ל, ובמקרה של מלחמה ייקח לאוגדות המילואים של צה"ל הרבה יותר זמן להגיע לזירת הלחימה מאשר לרמת-הגולן. יתר על כן, מול הסורים עומד מערך ביצורים ומכשולים לעומקה של רמת-הגולן ולאורכה. מול המצרים עומדים מרחבי הריקים של חצי האי סיני ושל הנגב. מאות קילומטרים של מדבר. תנאי הזירה השונים וההבדל ביחסים של שתי המדינות עם ישראל יצרו את ההבדלים הבאים בין מצרים לסוריה:

- לסורים ישנה הגמישות לשלב את קרב ההגנה עם קרב ההתקפה בכל מיני וריאציות. למשל: לתקוף, לכבוש שטח ולהיערך להגנה על-פי המודל המצרי במלחמת יום הכיפורים עד ה-14 באוקטובר. אפשרות נוספת העומדת לרשותם: לכבוש שטח מצומצם ולהיערך להגנה עם מרבית הצבא במערכי ההגנה המוכנים בשטחם. אצל המצרים

בין 1973 ל-1983

עוצמות/אמל"ח	73	83	הערות
דיוויזיות משוריניות	9-8	18-15	מספר דיוויזיות בהקמה.
דיוויזיות ממוכנות	4	11	
דיוויזיות חי"ר	14	14-12	
חטי' / אגדי כוחות מיוחדים	8	17	5 גדודי כוחות מיוחדים שהיו בסוריה ב-1973 חושבו כאגד.
טנקים	5,500	11,000	
נגמ"שים	5,600	11,000	
ארטילריה	3,800	כ-7,500	
משגרי טק"ק	30	90	
מטוסי קרב	1,440	1,850	
מסוקים	360	775	
סוללות טק"א	190	370	

הדברים הבאים בולטים מהטבלה – עדיין מבלי להתייחס למדיניות השונות:

- ההתעצמות הדרסטית היא בעוצבות המשוריניות והממוכנות: בתוך 10 שנים הוכפל מספר הטנקים והנגמ"שים, ושופרה מאוד איכותם.
- בו בזמן הוכפלה עוצמת הכוחות המיוחדים והארטילריה, ונשמרו האיוון והשילוב הבין-חיליים.
- הושלש מספרם של טילי הקרקע-קרקע. בתחום זה נרשם הגידול היחסי המשמעותי ביותר.
- חלה עלייה דרסטית בכמות המסוקים (הן לתקיפה והן להובלה).
- כל זאת התאפשר בשל שני גורמים מרכזיים:

הראשון שבהם הוא החלטת המדינות להגדיל בצורה משמעותית את תקציב הביטחון שלהן. כך, למשל, גדל תקציב הביטחון הרשמי של סוריה מ-1.5 מיליארד דולר ל-4.6 מיליארד דולר; תקציב הביטחון המצרי עלה בשיעור מתון יותר – מ-3 מיליארד דולר ל-4.5 מיליארד דולר; ואילו תקציב הביטחון הירדני עלה מ-0.4 מיליארד דולר ל-1.5 מיליארד דולר. הגורם המרכזי השני הוא הספקת החימוש

מכל האמור לעיל עולות המסקנות הבאות של הערבים ביחס לבניין הכוח:

- יש להתעצם באמל"ח וביחידות על מנת למצות את היתרון הערבי בכוחות סדירים ובעתודות אסטרטגיות.
- יש לבנות יכולות להגנת העורף, לפגיעה בעורף הישראלי ולערעור ההרתעה הישראלית.
- יש לפתח את המערך המשוריין והנייד, לקיים את האיוון הדרוש בין חי"ר לשריון, להגדיל את הניידות האסטרטגית של הכוחות, לקיים מצאי גדול של אמצעי לחימה – בעיקר טנקים – על מנת להקטין את התלות במעצמות בזמן מלחמה ולהכשיר את הכוחות לקרב משולב, בין-חילי ובין-זרועי.

עתה יש לבדוק כיצד מיושמות מסקנות אלה בחתכים של יחידות, של אמצעי לחימה עיקריים ושל מדינות. כדי שניתן יהיה לבצע השוואה זו מובאת להלן השוואה של הסד"כ ושל העוצמות ב-1973 לצד אלה של 1983, בהנחה שפרק הזמן בן 10 שנים יכול לתת אינדיקציות טובות על המגמות ועל ההחלטות שהתקבלו בעקבות המלחמה.

אבל חשוב לשים לב שלגבי מצרים פרק זמן זה אינו רלוונטי כל כך, מכיוון שרק לאחר החתימה על הסכם השלום עם ישראל ב-1979 – היא החלה בסדרה של תוכניות חומש, שנועדו, למעשה, לבנות את צבאה מחדש על בסיס של נשק מערבי בעיקרו ולאור הגישות והתפיסות שצוינו עד כה. כל מה שייאמר לגבי מצרים משקף איפוא ב-1983 רק את ראשית הדרך.

הטבלה שלהלן נותנת את התמונה הכללית ביחס למצרים, לירדן, לעיראק ולסוריה. (המספרים ביחס לסוריה מתייחסים ל-1982 על מנת שלא ישקפו את ההתעצמות בעקבות מלחמת לבנון).

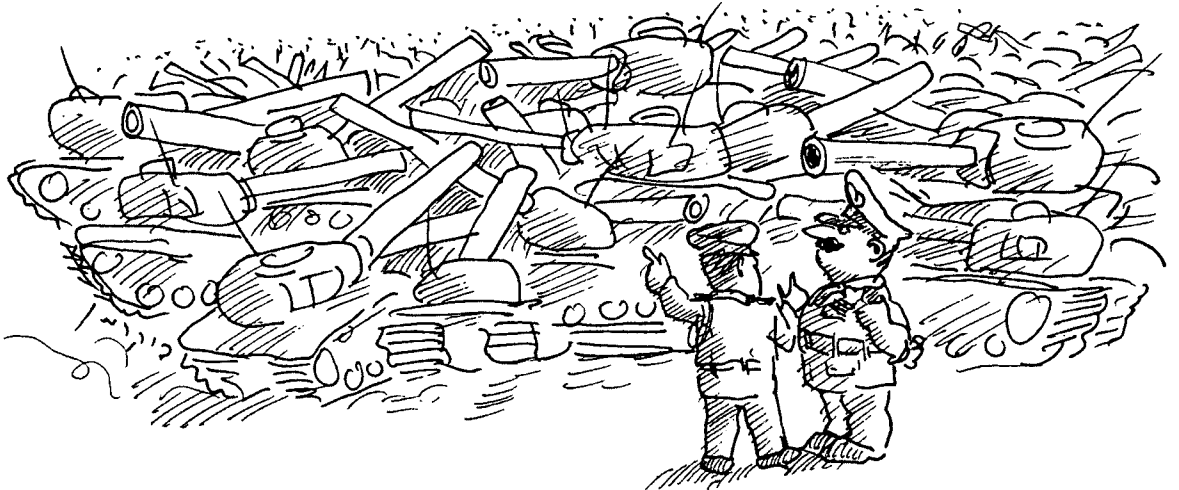

החלטנו להתמקד בדרך הדיפלומטית ואתם חיל החלוצ שלנו

המסיבית מהגוש המזרחי ומהגוש המערבי. במהלך המלחמה ומייד לאחריה סיפקו מדינות הגוש המזרחי לסוריה ולמצרים כ- 1,600 טנקים, 175 מטוסים ועשרות סוללות טק"א. בסך הכול העביר הגוש המזרחי לסוריה 15 אלף טון של ציוד ושל חימוש. עד 1983 סיפק הגוש המזרחי לסוריה, לעיראק ולמצרים אמצעי לחימה בשווי 29 מיליארד דולר. ארה"ב ומערב אירופה העבירו

כמו כן הסיקו המצרים בעקבות המלחמה כי עליהם להיכנס במרץ לייצור עצמי של כלי נשק ושל תחמושת מכל הסוגים. למעט מטוסי קרב, טילי קרקע-אוויר וכלי-שיט קרביים מייצרים (או מרכיבים) כיום המצרים את כל מערכות הנשק העיקריות. כמה הערות ביחס למערכות הנשק:

● **טילים נ"ט.** הגידול במספר הטנקים לא בא על חשבון

תיגברנו את כוחות השריון, והם ערוכים לפעילות מיידית

באותה תקופה למצרים, לעיראק, לירדן ולסעודיה אמצעי לחימה בשווי 41 מיליארד דולר (מתוכם 30 מיליארד לסעודיה).

הסורים הסיקו ממלחמת יום הכיפורים, שמבחינתם אין תחליף לבריה"מ, ושהיא הייתה ותישאר הספק הבלעדי שלהם בתחום מערכות הלחימה והחימוש. מסקנה נוספת שהם הסיקו הייתה שסוריה אינה צריכה לנסות לגוון את מקורות האספקה שלה באמצעות רכש מספקים נוספים או באמצעות ייצור עצמי. עם זאת, כדי שלא להפוך לתלויים לחלוטין ברצון הטוב של הסובייטים וביעילותם החליטו הסורים לשמור דרך קבע עתודה של טנקים (מעל לתקנים) לצורך מילוי מהיר של אבדות במלחמה. מעשית מקפידים על כך הסורים עד היום. עם זאת, החל מהמחצית השנייה של שנות ה-80 החלו הסורים לשנות במידת מה את גישתם לייצור עצמי.

מסקנת המצרים הייתה, כמובן, שונה, והם נכנסו לתהליך רב שנים של קליטת מערכות נשק עיקריות מהמערב, תוך שהם מנסים לגוון – ככל שרק התאפשר להם – את מקורות הרכש שלהם. אבל מכיוון שמצרים נכנסה למסגרת המדיניות המקבלות מענק ביטחוני מארה"ב (1.3 מיליארד דולר בשנה), היא התקשתה לרכוש נשק ממקורות לא אמריקניים, שכן את כספי המענק ניתן להוציא רק בארה"ב.

הנשק נגד טנקים. ב-1973 היו לסורים ולמצרים כ-1,000 משגרים של טילים נ"ט. ב-1983 היו להם ולירדן כ-4,500 משגרים, חלקם כבר מדור שני. חלק ניכר מהמשגרים הורכב על רק"ם ייעודי, וחלק אחר – על נגמ"שים.

השילוב הזה של הרבה נשק נ"ט ובידוד עם הגידול הכמותי והאיכותי של כוחות השריון ממחיש את המאמץ הערבי ליישם את התפיסות שהתחזקו בעקבות מלחמת יום הכיפורים: יש לבלום את כוח התמרון המשוורין של צה"ל, לשחוק אותו עד כמה שאפשר, ובו בזמן להקנות לערבים את הגמישות להפעיל כוח מחץ משוריין ונייד בהתאם לנסיבות.

המספרים שיובאו להלן, ואשר אינם כוללים מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נ"ט, ממחישים את כוח השחיקה המשוריין שעמד לרשות סוריה, מצרים וירדן ב-1983:

יותר מ-11 אלף טנקים ומשגרים של טילים נ"ט מול כ-3,300 טנקים של צה"ל – כלומר יחס של 3.3 : 1. כיום לא זו בלבד שיש בידי הערבים טנקים ונשק נ"ט באיכות הרבה יותר טובה, (וכן מסוקים נ"ט מתקדמים מסוג "אפאציי"), אלא גם בכמויות הרבה יותר גדולות. המספרים המעודכנים הם: כ-16 אלף טנקים ומשגרים נ"ט (מספר המשגרים נ"ט מתוך מספר כולל זה הוא כ-6,500) מול 4,300 טנקים של צה"ל (על-פי THE

על נס בכל העולם הערבי, וצוינה כאחד ממרכיבי ההפתעה, שכן האיזור היה מחוץ לטווח של חיל האוויר הישראלי. בים התיכון הוכו הצי המצרי והצי הסורי קשות בידי חיל הים הישראלי כבר בימים הראשונים של המלחמה, ובעקבות זאת לא העזו ספינותיהם לצאת מפתחי הנמלים. ניסיונות להטיל מצור ימי על ישראל הרחק מחופיה בים התיכון לא היו יעילים. הלקחים שהפיקו הערבים מהמלחמה היו בעיקרם שניים: הראשון – החשיבות העצומה של טילי ים-ים ושל מערכות האלקטרוניקה והשליטה שסיבבו בלחימה מול ספינות שטח. השני – הצורך בצוללות חדישות ובספינות שטח חדישות המסוגלות לשהות זמן רב "בים הפתוח", להתמודד עם מטוסים ולקיים מצור ימי.

תהליכי ההתעצמות בחיל הים הם הרבה יותר ארוכים מאשר בכוחות היבשה והאוויר, כך שבעשור הראשון שלאחר המלחמה כמעט שלא ניתן היה להבחין בהם במדינות ערב. המדינה הערבית הראשונה, שהחלה לאחר המלחמה לבנות חיל ים מתוך מגמה להשיג יכולת להטיל מצור ימי על ישראל, הייתה לוב – ככל הנראה בשל יכולותיה הכספיות הגבוהות. האמצעים שהיא רכשה הם צוללות וקורבטות טילים רוסיות.

מצרים החלה לחדש את הצי שלה רק במחצית השנייה של שנות ה-80, תוך שהיא שמה דגש על רכש של פריגטות טילים ושל צוללות חדישות. את רוב הספינות רכשה מצרים מארה"ב, אך היא הקפידה לגוון את מקורותיה ולרכוש ספינות וציוד גם ממקורות אחרים, דוגמת סין.

מדינה ערבית נוספת, ששמה דגש על התעצמות ימית בשל מגוון רחב של סיבות, היא סעודיה. סוריה אינה רואה את הים כזירת לחימה בישראל או כסביבה שניתן לנצלה להטלת מצור על ישראל. לכן חיל הים שלה הוא באופן מסורתי בעל אופי הגנתי מובהק.

חתך לפי מדינות

סוריה. הטבלה הבאה (המבוססת על "המאזן הצבאי" של המכון הבינלאומי ללימודים אסטרטגיים בלונדון ועל "המאזן הצבאי במזרח התיכון" של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב) מראה את עיקרי הסדר"כ הסורי ב-1973, ב-1982, לפני מלחמת לבנון, וב-1997.

(MILITARY BALANCE 96/97). כלומר, יחס של 3.7:1. הסורים הוסיפו למרכיב האש את מרכיב המכשול לאורכה ולעומקה של כל החזית ברמת-הגולן, כשהשילוב בין שניהם מהווה מעין מכפיל שחיקה. ונקודה נוספת: בתחום הרכש של טילים נ"ט נתנו מדינות ערב ביטוי מלא לגישה שיש לגוון עד כמה שאפשר את מקורות הרכש, ומשגרים רבים (מסוג "טאו", "הוט", "מילאן", "דראגון" ו"סווינגפייר") נרכשו במערב. אפילו סוריה רכשה טילי "מילאן".

● **מסוקים.** ההתעצמות בתחום זה מרשימה. במלחמת יום הכיפורים היו למצרים, לסוריה, לירדן ולעיראק ביחד כ-350 מסוקים – אף לא אחד מהם מסוק תקיפה. ב-1983 כבר היו להם כ-600 מסוקים, מתוכם כ-150 מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נ"ט. ההצטיידות של מדינות אלה במסוקים כללה גם רכש נוסף של מסוקים כבדים – מגמה העולה בקנה אחד עם הגידול שחל בעוצמת הכוחות המיוחדים.

● **טילי קרקע-קרקע.** הגידול המשמעותי הוא בטילים מסוג "סקאד" B (שהטווח שלהם הוא ל-300 ק"מ). אם ניקח בחשבון שגם לוב הצטיידה בטילי "סקאד" (כ-70 משגרים, אך מתוכם

רק 24 הם בסדר"כ פעיל), הרי הגידול שהוצג בטבלה הוא למעשה משמעותי יותר בכלל מדינות ערב. אם לפני המלחמה היו טילי "סקאד" רק בידי מצרים, הרי שלאחר המלחמה הצטיידו בהם סוריה, עיראק ולוב. במהלך 1983 (בעקבות מלחמת לבנון) קיבלה סוריה 18

משגרים לטילים מסוג SS-21 (טווח: כ-100 ק"מ). בכך הושלם, למעשה, שלב הרכש הגדול של טק"ק לאחר מלחמת יום הכיפורים (מאוחר יותר עתידות היו גם דרום תימן ונסיכות דובאי להצטייד במספר קטן של משגרים).

רק לקראת סוף שנות ה-80 החלה ההצטיידות הערבית בטילי קרקע-קרקע לטווח של 500 ק"מ. החלוצה בתחום זה הייתה עיראק, שאת הטילים בעלי הטווח המוגדל פיתחה וייצרה בכוחות עצמה. בכך התאפשר לראשונה למדינות שאינן גובלות עם ישראל לשגר לעברה טילי קרקע-קרקע קונונציונליים, תוך שהן נהנות מחסינות, יחסית, מפני גמול של ישראל באמצעות חיל האוויר שלה. בכך באה לידי ביטוי מקסימלי התפיסה שגובשה בעקבות מלחמת יום הכיפורים בדבר הצורך לערער את כושר ההרתעה של ישראל.

● **כלי שיט.** במלחמת יום הכיפורים היה היעד העיקרי של הצי המצרי, שברובו התבסס על כלי שיט מיושנים מתוצרת רוסית, להטיל מצור ימי על ישראל. יעד זה הושג בהצלחה בים האדום האמצעות חסימתם של מצרי באב אל-מנדב. הצלחה זו הועלתה

שירות	73	82	97	הערות
נגמ"שים	1,100 (מתוכם 100 מסוג בי-אס-פי)	2,200 (מתוכם 1200 מסוג בי-אס-פי)	5,000 (מתוכם 2,500 מסוג בי-אס-פי)	
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	1,200	2,200 (כולל 100 מתנייעים). זהו מצאי.	2,400 (מתוכם 400 מתנייעים).	
משגרי טילים נ"ט (כולל ע"ג נגמ"שים ושריוניות).	כ-500	כ-2,300	כ-3,300	מ-82 חלק מהטילים הוא מדור שני, וכמו כן מתוצרת מערבית.
משגרי טילים ורקטות קרקע-קרקע.	18 (משגרי רקטות "פרוג")	36 (מתוכם 18 מסוג "סקאד בי").	62 (תוספת של 18 מסוג "אס-אס 21" לבנון. 2. מ-96-97 יש לסורים כושר ייצור עצמי של טילי "סקאד סי".	
מטוסי קרב.	350	680 (כולל מטוסי איכות גבוהה - 50 מטוסי "מיג 25" ו-190 מטוסי "מיג 23" ו"סוחוי 20")	כ-530 (כולל מטוסי איכות גבוהה - 20 "מיג 29" ו-20 "סוחוי 24").	מטוסים מיושנים מוצאים מהסד"כ
מסוקים	45 (אין מסוקי תקיפה)	180 (מתוכם 80 מסוקי תקיפה נ"ט, צרפתית ורוסית)	כ-280 (מתוכם 100 מסוקי תקיפה וני"ט)	
סוללות טילי קרקע-אוויר.	כ-40	כ-125	כ-180 (כולל "ס-5" לטווח ארוך, שנרכשו מייד לאחר מלחמת לבנון)	

שירות	73	82	97	הערות
כוח אדם סדיר	כ-180,000	כ-340,000	כ-400,000	
מפקדות גיס	אין	2 בהקמה	3	
דיוויזיות משוריינות	3-2. המסגרת הדיוויזיונית השלישית המוקטנת היא "כוח ריפעת אסד".	4 (ועד 3 חטיבות שריון עצמאיות)	8 (אחת מהן היא דיוויזיית מילואים)	ב-73 סד"כ הדיוויזיה הוא של שתי חטיבות משוריינות וחטיבה ממוכנת. מ-82 המבנה הוא מרובע: 3 חטיבות משוריינות ואחת ממוכנת.
דיוויזיות ממוכנות.	אין	2	3	מבנה הדיוויזיות הוא מרובע: 2 חטיבות משוריינות ו-2 חטיבות ממוכנות.
דיוויזיות חי"ר.	3 (בסד"כ של 2 חטיבות חי"ר, חטיבה מוסעת וחטיבה משוריית בכל דיבזיה).	אין. 2 דיוויזיות הוסבו לממוכנות ואחת למשוריית.	אין. אבל ישנן חטיבות חי"ר הכפופות למפקדות הגיס.	
דיוויזיית כוחות מיוחדים.	אין	אין	1 (כוללת 3 אנדים).	
אנדי כוחות מיוחדים.	אין. קיימים 5 גדודי קומנדו ו-1 גדוד צנחנים.	10	10 (3 מהם בסד"כ דיוויזיית הכוחות המיוחדים)	
טנקים.	2,000 (הטנק האיכותי ביותר הוא טי-62).	3,900 (מתוכם כ-700 מסוג טי-72). זהו המצאי בהחסנה יותר מ-1,000 טנקים.	כ-4,600 (מתוכם כ-1,500 מסוג טי-72, בחלקם הגדול מתקדמים). זהו המצאי בהחסנה כ-1,200 טנקים	

עד 1982 משקפת ההתעצמות נאמנה את התפיסות הביטחוניות הסוריות בעקבות מלחמת יום הכיפורים בצד תפיסות העולם הבסיסיות של המשטר הסורי. מה ניתן ללמוד מהטבלה?

מדובר בתנופת התעצמות בלתי רגילה, שבמסגרתה הוכפלו והושלשו כל המרכיבים של היכולת הצבאית:

- הצבא הפך למשוריין ולנייד, מאוזן בחי"ר מעולה ובכמויות גדולות מאוד של ארטילריה ושל טילים נ"ט. לכן יש לו הן יכולת הגנתית והן יכולת התקפית, אך בראש ובראשונה יש לו יכולת גבוהה מאוד לשחוק את כוחו של צה"ל ולבלום את כושר ניידותו.
- מערך צפוף מאוד של טק"א, המשולב עם מספר גדול של מטוסי קרב. שילוב זה נועד לערער את יכולות האש האופרטיביות של חיל האוויר הישראלי בזירת הלחימה היבשתית.
- רכישת יכולות לאיים על העורף הישראלי (באמצעות טילי "סקאד" בעלי טווח של 300 ק"מ, המגיעים למרכזי ישראל) כאמצעי הרתעה מפני תקיפת מטרות אסטרטגיות בסוריה – מטרות שהותקפו במלחמת יום הכיפורים, בלי שלסורים תהיה תשובה צבאית לכך. איום הטילים על העורף הישראלי אמור לשלול מחיל האוויר הישראלי את יכולת הפעולה האסטרטגית שלו.
- כוח האדם הסדיר כמעט הוכפל. אבל בהתחשב בכך שכמות אמצעי הלחימה אף היא הוכפלה והושלשה, וכי כל מערכת נשק מצריכה מעטפות נוספות של כוח אדם בתחזוקה, בהספקה, במודיעין וכ"י, הרי ברור שכוח האדם לא הספיק לעיכול ההתעצמות. מהטבלה אנו למדים שב-1997 נמשכה ההתעצמות המואצת, אך כוח האדם המשיך לגדול בשיעור מתון מאוד. משמעות נתון זה היא שהתקנים אינם מלאים, ושהכשירות של אמצעי הלחימה אינה יכולה להיות מן המשופרות. אין ספק כי התעצמות זו מכוונת בראש ובראשונה נגד ישראל. יחד עם זאת היא ממלאת תפקיד גם בתפיסה המדינית-אסטרטגית של סוריה, שלפיה עליה להיות מרכז כוח בסהר הפורה ולהטיל את השפעתה על לבנון.
- עצם הנוכחות הצבאית בלבנון חייבה להגדיל את הסד"כ, על מנת שלא לפגוע ביכולות שברמת-הגולן. יתר על כן, הנוכחות בלבנון חידדה את התפיסה הסורית באשר לחשיבותה של בקעת הלבנון לביטחונה של דמשק. היערכות הגנתית חזקה בה ובצירים המוליכים ממנה לדמשק מטרפדת עוד יותר את יכולות האיגוף האופרטיביות של ישראל ובו בזמן מפצלת את כוחו של צה"ל במקרה של יוזמה התקפית סורית. הצורך להיערך להגנה בבקעת הלבנון הגדיל מאוד את הסד"כ הסורי. כמו כן גרמה הנוכחות בלבנון להגדלת הסד"כ של הכוחות המיוחדים, שהסורים הרבו להפעיל אותם באותה זירה. הם היו הראשונים שהופעלו בלבנון, עוד לפני הפלישה המשוריית ביולי 1976, ולאחר מכן היה כמעט כל הסד"כ שלהם ערוך בלבנון. (שעה שבתכנונים הסוריים היה

להם תפקיד מפתח בפעולות התקפה והגנה ברמת-הגולן). כושר ההטסה (בסבב אחד) של הכוחות המיוחדים, כפי שנראה בטבלה, עלה במידה ניכרת: גדוד אחד במלחמת יום הכיפורים לעומת אגד אחד ב-1982, ולעומת כמעט 2 אגדים ב-1997.

בעקבות מלחמת לבנון הסיקו הסורים את המסקנות הבאות:

- בכל הנוגע לכוחות היבשה, הצדיקה המלחמה בעיני הסורים את התפיסות שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, דהיינו הצורך להגדיל את השריון ואת ניידות הגייסות. מספר העוצבות המשורינות הוכפל, ולכן היה זה טבעי שיוקמו לצורכי שליטה מפקדות גיס (ללא גופי סיוע של אש ושל תחזוקה משלהן). ראוי לציין שמספר הטנקים גדל מ-1982 רק בכ-700. הדיוויזיות החדשות נבנו על בסיס חטיבות עצמאיות וצוידו בטנקים שהוצאו מיחידות וכן בטנקים שנרכשו ושהוצאו מאחסנה.

- בכל הקשור לחיל האוויר ולהגנה האווירית נחלו הסורים אכזבה מרה במלחמת לבנון. מסקנתם המרכזית הייתה שיש לתת עדיפות נמוכה יותר להצטיידות חיל האוויר שלהם ולרכז את עיקר המאמץ בכוחות היבשה, שלתפקודם במלחמה נתנו ציון גבוה מאוד. יחד עם זאת הם הסיקו שיש לרכוש יכולות נוספות נגד חיל האוויר הישראלי – באמצעות רכישת שלוליות "ס-א 5", שלטיליהן טווח ארוך ויכולת לפגוע בכל מערך הסייע של חיל האוויר – בעיקר מודיעין ול"א.

- בעקבות מלחמת יום הכיפורים הגיעו הסורים למסקנה כי יש לשבש את הגעת המילואים לרמת-הגולן על-ידי פגיעה בימ"חים באמצעות הכוחות המיוחדים. לאחר מלחמת לבנון הגיעו הסורים למסקנה כי עדיף להשיג יעד זה באמצעות טילי קרקע-קרקע מדויקים לטווח של 100 ק"מ.

בניין הכוח לאחר מלחמת יום הכיפורים התבסס על בריה"מ. הניסיונות לגוון את מקורות הרכש היו מצומצמים (טילים נ"ט "מילאן" ומסוקי "גאזל" מצרפת). לאחר מלחמת לבנון התחזקה ההישענות על בריה"מ במידה כה רבה, עד כי הסורים היו מוכנים שיחידות סובייטיות עצמאיות יפעילו בשנים 1983-1984 את סוללות ה"ס-א 5". התפוררותה של בריה"מ הנחיתה מכה קשה על בניין הכוח הסורי, ובמקביל הוציאה מהזירה את המעצמה שיכולה הייתה להרתיע את ישראל מלתקוף את סוריה ושהייתה "רשת ביטחון" במקרה שישאל תוקפת בכל זאת.

ייתכן מאוד שמציאות קשה זו מבחינתה של סוריה עומדת מאחורי המאמץ שלה – שבו ניתן להבחין מאז סוף שנות ה-80 – לרכוש יכולת לאיים על העורף הישראלי באמצעות נשק לא קונוונציונלי, הנישא באמצעות טילים. מדובר, בין היתר, בטיילי "סקאד סי", המסוגלים להגיע לכל נקודה בשטחה של ישראל. מלחמת המפרץ חזקה זאת עוד יותר מגמה זו.

י.ד. הטבלה שלהלן משווה את עיקרי הסד"כ הירדני ב-1973 לזה שב-1983 ומציגה גם את הסד"כ ב-1997, כדי שניתן יהיה לעמוד על רצף ההתפתחות.

עוצמה	73	83	97	הערות
כ"א סדיר	70,000	80,000	90,000	צבא קבע
דיווי משוריינת	2	2	2	בכל דיווי 2 חטי טנקים ו-1 חטי ממוכנת
דיווי ממוכנת	אין	2	2	בכל דיווי 2 חטי ממוכנות ו-1 חטי טנקים
דיווי חי"ר	3	אין	אין	
טנקים	570 ("פיטוניס" ו"צנטוריונים")	1,000 (כולל כ-2 טנקים איכותיים – רובם מסוג "צפיטין" וחלקם אס-60 איי-3)	כ-1,150 (כולל 270 "פיטוניס" ישנים בהחסנה)	
גנמישים (כולל רקם סור)	450	1,400 (מתוכם 1,200 "אס-113")	1,550 (כולל 25 גנמישי "בי-אס-פי 2")	
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	420	550	550	
משגרים של טילים נ"ט	אין	550 (רובם מסוג "טאו" משופר)	550	
טק"ק	אין	אין	אין	
מטוסי קרב	55	140 (רובם מסוג "מיראז" "אף-1" ו"אף-5 איי")	95 (כולל 4 מטוסי "אף-16" הגיעו בסוף 1997 מתוך עסקה של 16 מטוסים הוצאו מהסד"כ)	מטוסי ה"אף-16" הגיעו בסוף 1997 מתוך עסקה של 16 מטוסים
מסוקים	10	35	70 (מתוכם 24 לתקיפה)	18 מסוקי הובלה הגיעו ב-1996.
סול' טק"א	אין	20 (14 סול' "הוק" ניירות ו-6 סול' "ס"א 8" רוסיות)		

הטבלה מבליטה את העובדה שצבא ירדן שינה את פניו לחלוטין לאחר מלחמת יום הכיפורים. מרבית הלקחים המרכזיים, למעט אלה הקשורים בבניין הכוח של טק"ק, יושמו על-ידי הירדנים. מצבא שמתבסס על חי"ר בלי טילים נ"ט, ללא הגנה אווירית וכמעט ללא חיל אוויר, הפך צבא ירדן למשוריין ולנייד, עם יכולת נ"ט, הגנה אווירית וחיל אוויר שהשליש את עוצמתו. תפנית זו בבניין הכוח הירדני נבעה משלוש סיבות:

1. הלקחים הכלליים שהפיקו הירדנים ממלחמת יום הכיפורים.
2. הכישלון הצורב של השריון הירדני המיושן בקרבות רמת-הגולן.

3. ההכרה של המשטר הירדני כי בסביבה העוינת וההפכפכה שבה מצויה המדינה יש צורך בצבא מודרני וחזק.

להלן כמה נקודות להדגשה:

- הירדנים הורידו מהסד"כ דיוויזיית חי"ר אחת והסבו שתי דיוויזיות חי"ר אחרות לממוכנות.
- השינוי המשמעותי בשריון הוא לא כמותי אלא איכותי. כיום כולל השריון הירדני כ-200 "צפיטונים", כ-80 "אס-60" איי-3, כ-130 "אס-60 איי-1" ויותר מ-300 "צנטוריונים" משופרים.

- להתעצמות בטיילים נ"ט מ-0 במלחמת יום הכיפורים ל-550 אין דוגמא בשום צבא ערבי אחר. הירדנים יישמו היטב את הלקח ששילוב של נשק נ"ט עם טנקים, הפועלים נכון בתוך מערכת ביצורים ומכשולים, הוא הגורם השוחק בצורה היעילה ביותר שריון תוקף. הירדנים הפעילו תפיסה זאת הלכה למעשה בנובמבר 1980: הסורים ריכזו מול הגבול הירדני 2 דיוויזיות משוריינות (כשבוערפן כוחות אחרים), והירדנים הציבו מולן את כל הטיילים נ"ט שעמדו לרשותם (ושאחדים מהם הוצאו מהגבול עם ישראל) יחד עם העוצבות המשוריינות. בסופו של דבר נסוגו הסורים.

- הירדנים הקפידו לגוון את מקורות הרכש שלהם. הם רוכשים ציוד צבאי מארה"ב, מבריטניה, מצרפת ומבריה"מ. מהרוסים רכשו הירדנים כמעט בחינם טילי "ס-א 8" ותותחים נ"מ מונחי מכ"ם.

- הירדנים הקפידו ליישם את הלקח כי רכישתו וקליטתו של כלי נשק צריכה להיות מלווה גם בקליטת כל המעטפת שסביבו, כמו תחזוקה, חימוש, שליטה וכו'. חשוב להדגיש כי לאחר מלחמת יום הכיפורים היה הצבא הירדני הראשון שהצטייד באמצעים מתקדמים לראיית לילה, במערכות מודרניות לבקרת אש ארטילרית וכו'.
- על הירדנים ניתן איפוא לומר שהם בנו לעצמם "צבא קטן וממורז".

אבל קשיים כלכליים, שהאטו את בניין הכוח בכל מדינות ערב, פגעו בצורה הקשה ביותר בירדן. העמודה של שנת 1997 שבטבלה ממחישה היטב כי נעצר בניין הכוח של צבא ירדן הן בתחום הכמויות והן בתחום האיכויות. הוא לא החליף את אמצעי הלחימה העיקריים שלו, וכלי נשק, שהיו איכותיים בשנות ה-70, הפכו למיושנים בשנות ה-90.

רק לאחר שנחתם הסכם השלום עם ישראל – ב-1994 – נסללה הדרך להמשך בנייתו של הכוח הירדני. מגמותיה העיקריות של בנייה זו ברורות: מודרניזציה של חיל האוויר, של הטנקים (דגמי "אס-1 איי-1" מחליפים דגמים מיושנים יותר), של הנגמישים (רכישת דגמי "ברדלי" במקום דגמי "אס-113") ושל מערכת ההגנה האווירית מתקדמת.

מצרים הטבלה הבאה מציגה את בניין הכוח המצרי מ-1973 ועד 1997.

התפתחות העוצמה המצרית

עוצמה	73	83	97	הערות
כ"א סדיר	350,000	455,000	415,000	
דיווי משורינות	2	3	4	מבנה משולש: ב"דיווי-2 חטי משורינות ו-1 חטי ממוכנת.
דיווי ממוכנות	3	5	8	מבנה משולש הפוך
דיווי חייר	5	3	אין	
טנקים	2,400 (כולם מזרחיים)	2,300 מתוכם 400 מסוג אם-60 איי-3	2,800 (70%) מהם מתוצרת מערבית	
נגמ"שים (כולל רק"ם סיור)	2,300 (כולם מזרחיים)	3,400 (כשליש מהם מתוצרת מערבית)	כ-5,400 (מרביתם מתוצרת מערבית) נמצאים בהחסנה	כיום מאות נגמ"שים ורק"ם סיור מזרחיים נמצאים בהחסנה
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	2,000 (כולה מזרחית נגרת)	2,050 (כולה מזרחית נגרת)	2,200 (מתוכם 300 מתנייעים מערביים)	
משגרי טילים נייט (כולל ע"ג רק"ם)	560 (מזרחיים)	1,600 (נקלטים טילים מערביים: "הוט", "טאו", "מילאן")	כ-2600	במקביל נרכשים בשנים האחרונות אלפי טילים נייט מתקדמים כחימוש למטוסים
טק"ק	24	24	24	12 מהם "פרוג"
מטוסי קרב	כ-630 (מזרחיים)	630 כולל 35 מטוסי "פנטום", "אף-4 איי", 80 מטוסי "מיראז' 5"	כ-500 (כולל 160 מטוסי "אף-16", ו"אף-18" מטוסי "מיראז' 2000", מטוסי מיושנים בהחסנה).	כיום המטוסים המתקדמים מצויידים בטילים ובפצצות מהמתקדמים בעולם.
מסוקים	150 (מזרחיים)	190 (מתוכם 56 מסוג "גאולי")	כ-250 (מתוכם 36 מסוג "אפאצ'י" ו-70 "גאולי")	
סול" טק"א	150 (מזרחיים)	150 (כולל טילי "קרוטאל" צפתיים. בהזמנה טילי "הוק" משופרים)	150 (כולל 12 סוללות "הוק" משופר. מערך ה- "אס-איי 2/3" הישן עבר השכלה)	
פריגטות טילים	אין	אין	6 (שתיים נוספות צפויות להגיע בקרוב)	

הטבלה ממחישה היטב כי המהפכה שעבר הצבא המצרי התחילה רק בראשית שנות ה-80, והיא נמצאת בעיצומה בימים אלה. עד חתימת חוזה השלום עם ישראל הצבא המצרי רק שיקם את עצמו מהמלחמה. בניין הכוח המצרי הוא איפוא תוצר מובהק של הגורמים הבאים:

- ההחלטה האסטרטגית המצרית לפנות לאוריינטציה אמריקנית.
- השלום עם ישראל, המאפשר התעצמות ארוכת טווח ללא לחצים של ביטחון שוטף.
- התנאים הגיאוגרפיים החדשים בגבול עם ישראל.
- התפיסות האסטרטגיות-אופרטיביות שגובשו בעקבות מלחמת יום הכיפורים.
- חשוב להדגיש: מצרים בונה צבא גדול וחזק משיקולים של יוקרה בינערבית, אך גם מתוך הערכה שבשלב כלשהו בעתיד תהיה מלחמה נוספת בינה לבין ישראל. את כוחה היא בונה כך שתוכל להילחם לבדה בישראל.
- מאפייניו של הצבא המצרי החדש עולים מהטבלה:
- מעריציה של מרבית מערכות הנשק: מעבר מנשק סובייטי לנשק מערבי, בעיקרו מתוצרת ארה"ב.
- מודרניזציה של מערכות הנשק.
- שימת דגש על חיל אוויר חזק ואיכותי.
- מיכון, שריון וניוד כוחות היבשה.
- שימת דגש על חיל ים חזק ואיכותי.
- אין שימת דגש על טילי קרקע-קרקע.

רוב הציוד המערבי החדש של צבא מצרים הוא מתוצרת ארה"ב: מטוסים, כלי שיט, טנקים, נגמ"שים, ארטילריה מתנייעת, טילי קרקע-אוויר, טילים נייט, תחמושות ומערכות עזר מהמתקדמות ביותר. בו בזמן מקפידים המצרים לגוון את מקורות הרכש שלהם, ובדגש על צבאם גם מטוסים מצרתיים, צוללות מסין; טילים נייט מבריטניה; מסוקים מצרפת ומאיטליה, צריחי נגמ"שים מרוסיה וכו'.

יתר על כן, המצרים שמים דגש מיוחד על ייצור עצמי (או לפחות הרכבה עצמית) של מערכות נשק, של אמצעי לחימה ושל כל סוגי התחמושות. מדובר, בין השאר, בהרכבת טנקי "אס-1 איי-1", בייצור מרגמות, תותחים 130 מ"מ ותותחים מתנייעים, מטל"רים, נגמ"שים, מטוסי אימון, מערכות קשר, מכ"מים, נק"ל וכו'. במקביל רכשו המצרים כושר לשדרוג ולהסבה של מערכות נשק עיקריות. כך, למשל, שידרגו את טנקי ה"טי-62" ואת הנגמ"שים מדגם "אס-113".

תהליך המערביזציה והמודרניזציה הצריך משאבים כספיים, שעלו בהרבה על היכולת המצרית – למרות המענק השנתי האמריקני בסך 1.3 מיליארד דולר. כתוצאה מכך נקלעה מצרים לחובות כבדים.

מלחמת המפרץ ב-1991, שבה השתתפו שתי דיוויזיות מצריות, הייתה מבחינה זו קרש הצלה עבור מצרים: בעקבותיה מחקו לה מדינות המפרץ, ארה"ב, ומדינות אירופה חובות בסכום

כולל של כ-24 מיליארד דולר, וניתנו לה מענקים בסכום כולל של 5 מיליארד דולר.

חיל האוויר. מלחמת המפרץ רק הצדיקה בעיני המצרים את התפיסה שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולפיה חיל אוויר מודרני, המצויד במטוסים איכותיים, הוא המפתח להפעלת כוחות היבשה בהגנה ובהתקפה – ובעיקר בהפעלת כוחות במרחבי סיני. חשיבותו רבה בעיני המצרים הן למטרות אמונה נגד כוחות ישראליים החודרים לסיני והן כזרוע אסטרטגית לתקיפת מטרות בלב ישראל. חיל האוויר המצרי (יחד עם זה הסעודי) הוא כיום המתקדם ביותר, בעל כושר החדירה העמוק ביותר ותפיסת ההפעלה הברורה ביותר מבין כל חילות האוויר הערביים. גם בעתיד תמשיך מצרים לתת עדיפות ברורה לחיל האוויר שלה.

טיילי קרקע-קרקע והגנה אווירית. לתחומים אלה נתנה מצרים עדיפות נמוכה.

● **המצרים** – בניגוד לסוריה, ללוב ולעיראק – לא הגדילו את מספר טיילי ה"סקאד" שהיו ברשותם לפני המלחמה, ולא השקיעו מאמץ מיוחד (כמו העיראקים או הסורים) לרכוש טילים בעלי טווח גדול יותר (היכולים להגיע למרכז ישראל) או להגדיל את טווח טיילי ה"סקאד" שברשותם. (היו ידיעות על כך, אך הן לא אומתו). אין הם רואים בטק"ק אמצעי הרתעה מול ישראל. הם ערים, כמובן – בעיקר בעקבות מלחמת המפרץ – לרגישותה של ישראל לפגיעות בעורף שלה, אך לפי שעה לא היה בכך כדי לשנות את תפיסותיהם ולהשפיע על בניין הכוח.

ההגנה האווירית ממשיכה להתבסס ברובה על הטיילים הרוסיים שעברו השבחה. היא מצויה בעדיפות נמוכה.

כוחות היבשה נבנו על מנת שתהיה להם יכולת לפעול בצורה היעילה ביותר במרחבי סיני ומול השריון של צה"ל בקרבות תנועה. הדבר בא לידי ביטוי בנקודות הבאות:

● **הוכפל מספר הדיוויזיות המשוריניות** מ-2 ל-4, וכוחות השריון עברו מודרניזציה. צי הטנקים של מצרים מתבסס כיום ברובו על טנקי "אם-1 איי-1" (שתי דיוויזיות משוריניות מצוידות בהם) ועל טנקי "אם-60 איי-3". בעתיד יהיה כל סד"כ הטנקים של מצרים מורכב מהם ומטנקי "טי-62" מושבחים.

● **דיוויזיות החי"ר** הוסבו לממוכנות, ומתבססות ברובן על נגמ"שים איכותיים מסוג "אם-113 איי-2" ו-YPR 765 (נגמ"ש המיוצר בהולנד, והמצויד במשגר "טאו").

● **הארטילריה** עדין מפגרת בהשוואה לגורמי הניידות והשריון האחרים. לפי שעה ישנם בסד"כ של צבא מצרים רק 300 קנים מתנייעים, רובם המכריע מתוצרת ארה"ב.

● **הסד"כ של משגרי הטיילים** נייט התעצם כמעט פי 5. כיום הוא נייך בחלקו הגדול ומתוצרת מערבית. אליו יש להוסיף את 36 מסוקי ה"אפאצ'י", ואז תקבל התמונה המלאה של היכולת המצרית לשחוק את הכוחות המשוריינים של צה"ל במקרה של התנגשות במרחבי סיני.

● **כוחות מיוחדים.** הכוחות המיוחדים של מצרים לא גדלו מאז מלחמת יום הכיפורים (בניגוד בולט לכוחות המיוחדים של סוריה) ומונים כיום 5 חטיבות. אולם לרשותם עומדים מסוקי

תובלה הרבה יותר מתקדמים (למצרים יש כיום 15 מסוקי "צ'ינוק"), ומסוקים נוספים מדגם זה כבר הוזמנו.

על-פי התפיסה המצרית מיועדים הכוחות המיוחדים להשתלט על שטחים חיוניים בסיני, עוד לפני שיגיעו לשם כוחות צה"ל (כלומר להיות מונחתים בשטח לא עויין). המצרים מעריכים כי הפעלתם תניב תוצאות טובות על רקע השיפור הדרמטי בחיל האוויר שלהם, שעשוי לשלול מישראל את עליונותה באוויר.

מטוסי תובלה. מצרים הוציאה מהסד"כ שלה את כל מטוסי התובלה הרוסיים, ששימשו אותה במלחמת יום הכיפורים. את מקומם תפסו 23 מטוסי "הרקולס" ו-10 מטוסי "בפאלו" קנדיים. המודרניזציה של מטוסי התובלה משתלבת עם התפיסה המצרית בדבר הצורך לרכוש יכולת תובלה אסטרטגית – אם לצורכי השתלטות על סיני, ואם לשם העברת כוחות וציוד לגבול עם לוב ועם סודן או למדינות ערביות כמו סעודיה וכוויית.

חיל הים. הנתונים שבטבלה ממחישים את השינויים הדרמטיים שעבר חיל הים המצרי לאחר מלחמת יום הכיפורים: זניחת כלי השיט הרוסיים, מודרניזציה ורכישת יכולת התקפית והגנתית "בים הפתוח" – מה שמקנה למצרים יכולת להטיל מצור ימי על ישראל לא רק בים סוף, אלא גם בים התיכון. המודרניזציה באה לידי ביטוי בטילים איכותיים, במערכות מתקדמות לגילוי וללייזר וכו'. גם בתחום זה בולטת הגישה המצרית לגיון את מקורות הרכש, אך חוט השדרה הוא ציוד אמריקני.

צי הצוללות המצרי קטן מבחינה מספרית מאז מלחמת יום הכיפורים, לאחר שהוצאו מהשירות כל הצוללות הישנות, אך הוא עתה הרבה יותר איכותי. עומדות לרשותו 4 צוללות סיניות מושבחות, המצוידות בטיילי ים-ים מסוג "הרפון", ובעתיד ייתוספו לו עוד 2 צוללות אמריקניות חדשות.

מכיוון שצבא מצרים החל למעשה את תהליך ההתעצמות שלו רק בתום 10 שנים ממלחמת יום הכיפורים, ומאחר שמדובר בתהליך הדרגתי ואיטי, הרי כיום הוא הצבא הערבי המודרני ביותר – לצד צבאותיהן של סעודיה ושל מדינות המפרץ העשירות.

שיתוף הפעולה הבינעריבי

במלחמת יום הכיפורים התבטא שיתוף הפעולה הבינעריבי

ב-4 תחומים:

- הקואליציה המלחמתית בין סוריה למצרים.
- שיגור כוחות משלוח ערביים לסוריה ולמצרים, שהמשמעותי שבהם היה כוח המשלוח העיראקי לסוריה.
- חרם הנפט והסיוע הכספי שנתנו נסיכויות הנפט למאמץ המלחמה והשיקום של מצרים ושל סוריה.
- הפעלת לחץ מדיני משותף בזירה הבינלאומית.

כל גורם ערבי שכתב על לקחיה של מלחמת יום הכיפורים הדגיש במידה זו או אחרת את היתרונות הגדולים שהפיקו הערבים משיתוף הפעולה ביניהם: הוא שיפר את יחסי הכוחות

בין מדינות העימות לישראל, פיצל את כוחות צה"ל, מיצה את כוח העמידה הערבי והקנה אורך נשימה למדינות הנלחמות. גורם הכוח המרכזי בקרב מדינות ערב שאינן גובלות בישראל הוא עיראק, וחשיבותו גברה לאחר יציאת מצרים ממעגל הלוחמה נגד ישראל ב-1975. הרעיון של "חזית מזרחית" היה קיים עוד לפני מלחמת יום הכיפורים, ו-2 דיוויזיות עיראקיות היו ערוכות בצפון-מזרח ירדן עד 1971, אך רק לאחר 1975 נעשו מספר צעדים ממשיתיים למימוש רעיון זה. הכוונה הייתה להביא לידי ביטוי מקסימלי את העוצמה העיראקית מתוך שטח ירדן, אשר לה גבול ארוך עם ישראל והיא קרובה למרכזי האוכלוסייה שלה.

כוח המשלוח העיראקי במלחמת יום הכיפורים כלל 2 דיוויזיות משוריניות (מתוך סד"כ של 2 דיוויזיות משוריניות, 1 דיוויזיה ממוכנת ו-3 דיוויזיות חי"ר) וכן 3 חטיבות חי"ר וכוחות מיוחדים. מדובר היה בכוח שמנה 550 טנקים (מתוך סד"כ של כ-1,200 טנקים) וכ-700 נגמ"שים (מתוך סד"כ כולל של כ-1,500 נגמ"שים). במילים אחרות: יותר משליש מהסד"כ של כוחות היבשה של צבא עיראק נע לסוריה עם כל הלוגיסטיקה שלו על ציר תנועה אחד, בלי הגנה אווירית, בלי לבצע כל תיאום מראש עם הסורים ובלי להכיר את תנאי הזירה ברמת-הגולן. החטיבה המשורינית הראשונה של הכוח יצאה מעיראק ב-8 באוקטובר והגיעה לדמשק (מרחק של 1,360 ק"מ) ב-10 באוקטובר. החטיבה האחרונה של כוח המשלוח הגיעה לדמשק ב-21 באוקטובר, סמוך מאוד לסיום המלחמה. הגעת הכוח העיראקי לרמת-הגולן, ובעיקר הגעתה של החטיבה המשורינית הראשונה, בלמו את תנופת המתקפה של צה"ל, איפשרו לצבא הסורי להיערך להגנה, ובכך חוללו שינוי אסטרטגי במלחמה בגזרה הסורית.

ההתעצמות העיראקית לאחר מלחמת יום הכיפורים היא מרשימה, אך סיבותיה נעוצות בעיקר בשאיפות המדיניות שלה להגמוניה בסהר הפורה מול סוריה ונוכח האויב האיראני, שלאחר נפילת השאח ועליית חומייני לשלטון הפך להרבה יותר מאיים. אבל יחד עם זאת אין ספק שמספר מרכיבים בהתעצמות העיראקית נבעו מלקחי המלחמה, וכי הגידול בעוצמה העיראקית העלה באופן ניכר את חשיבותו של כוח משלוח עיראקי במקרה של מלחמה ישראלית-ערבית. יתר על כן, העיראקים נקטו שורה של צעדים (בעקבות לקחים שהפיקו מהמלחמה⁶) כדי שיוכלו להעמיד לרשות החזית המזרחית במהירות כוח משלוח גדול. להלן פירוט הצעדים שהם נקטו:

• **הובלת הכוחות.** במלחמת יום הכיפורים היו לעיראקים כ-100 מובילי טנקים בלבד, שלא הספיקו אפילו להובלתה של חטיבת שריון אחת מלאה בסבב אחד. ב-1983 כבר היו לעיראקים 1,200 מובילי טנקים, ב-1986 היו להם כ-2,800 מובילים (חלקם במשק האורחי), וכיום עומדים לרשותם בין 1,500 ל-2,000. ב-1973 היו לעיראקים 31 מטוסי תובלה צבאיים. ב-1983 היו להם 62 מטוסי תובלה. ב-1973 היו לעיראקים כ-80 מסוקי תובלה. ב-1983 כבר היו להם 265 מסוקים! (מתוכם 175 מסוקי תובלה כבדים ובינוניים ו-90 קלים).

• **צירי תנועה.** ב-1973 היה למעשה רק ציר תנועה מרכזי

אחד (שבו שני נתיבים) ממרחב בגדאד לסוריה ולירדן. בשנים שלאחר המלחמה הפך ציר זה לאוטוסטרדה, ונוספו עוד 2 צירי תנועה נוחים.

• **תחזוקה.** במרחב H-3 (האיזור שבו מתפצל ציר התנועה לירדן ולסוריה) הוקמה עיר תחזוקה ענקית, הכוללת את כל האמצעים עבור כוחות בהיקף של עד 10 דיוויזיות. לאורך ציר התנועה עצמו הוקמו נקודות תחזוקה. גם הסורים הקימו נקודות תחזוקה קטנות על הציר מדמשק למרחב H-3. ככלל, הגישה העיראקית הייתה שלא לסמוך על הסורים ועל הירדנים בנושאים של תחזוקת חיל המשלוח.

הגנה נ"מ. מ-0 טילי קרקע-אוויר ניידים במלחמת יום הכיפורים הגיעו העיראקים לסד"כ של 25 סוללות ניידות מסוג "ס-א 6".

• **תיאום עם צבא ירדן ועם צבא סוריה.** כל מאמצי התיאום – ובכלל זה התוכנית לשגר קצינים עיראקים בכירים לגבול ירדן-ישראל וסוריה-ישראל – עלו בתוהו. בעקבות זאת הציעו העיראקים לקבל גזרת אחריות משלהם – עדיף בצפון ירדן. המשבר המתמשך ביחסי סוריה-עיראק, המלחמה הממושכת נגד איראן, הפלישה לכוויית ומלחמת המפרץ ב-1991, ולבסוף הסכם השלום בין ישראל לירדן הורידו את נושא החזית המזרחית מסדר היום של מדינות ערב. אולם מאז סוף שנות ה-80 החלו העיראקים לממש תפיסה אנכית של כוח משלוח, שאינה תלויה בדצון הטוב של סוריה ושל ירדן, ואינה כרוכה בתיאומים מסובכים, בהשקעת משאבים וכוחות, ואין בה הרבה סיכונים. הכוונה היא לטילי הקרקע-קרקע ארוכי טווח, המסוגלים להגיע למרכזי האוכלוסייה של ישראל.

מלחמת המפרץ הוכיחה את נכונותה של התפיסה העיראקית: הייתה זו הפעם הראשונה שמדינת פריפריה הצליחה לפגוע במרכזי האוכלוסייה של ישראל בלי לשגר כוח משלוח יבשתי ותוך התחמקות ממפגש עם חיל האוויר החזק שלה. לסיכומה של פסקה זו חשוב להדגיש, כי אף שלאחר 1973 לא עלה שיתוף הפעולה הערבי על פסים מעשיים, הרי נראה שהלקחים בתחום זה נלמדו היטב לאחר המלחמה בכל מדינות ערב, וייעשה מאמץ של ממש ליישם לקראת כל מלחמה אפשרית בעתיד. ובמילים אחרות: מדינות ערב למדו כי מבחינתן עדיפה כל קואליציה ערבית – רופפת ככל שתהיה – על פני יוזמה מלחמתית עצמאית של מדינה ערבית בודדת.

נשק לא קונונציונלי

במלחמת יום הכיפורים לא הופעל נשק כימי או ביולוגי, ולא נעשה כל ניסיון לאיים בהפעלתו, אף שבידי מצרים היה מצוי נשק כימי, שהופעל כבר בשנות ה-60 במלחמה בתימן. גם בידי סוריה היו מצויות פצצות אוויר עם חומר כימי (שנמסרו לה על-ידי המצרים).

נראה שהמלחמה עצמה לא השפיעה באורח ישיר ומיידי על התפיסות הביטחוניות הערביות בתחום זה. הסורים החלו

להצטייד בנשק כימי לקראת סוף שנות ה-70, שעה שאימצו את גישת "האזון האסטרטגי". תהליך ההצטיידות הזה הואץ בעקבות כישלונם האווירי המחפיר במלחמת לבנון ב-1982. העיראקים דורבנו להצטייד בנשק כימי במהלך מלחמתם נגד איראן (שהחלה ב-1980).

המצרים המשיכו לשמר ולפתח את כושרם לייצר נשק כימי וקידמו את המחקר בתחום הנשק הביולוגי, אך נמנעים מלייצר סוגי נשק אלה. וכך, בשעה שהסורים משקיעים בשנים האחרונות את עיקר המאמץ שלהם בשיפור יכולתם לשגר טילי קרקע-קרקע בעלי ראשי נפץ כימיים, שמים המצרים את הדגש על חיל אוויר איכותי ועל מערכות חימוש מדויקות.

באשר לנשק הגרעיני – סביר להניח כי המצרים לקחו בחשבון ב-1973, כי בנסיבות קיצוניות עלולה ישראל להפעיל נשק גרעיני, שבראיתם היה מצוי ברשותה. לכן אין להתפלל על כך שבטרוס עי'אלי יצא כבר ב-1974 בהמלצה למדינות ערב לרכוש נשק גרעיני כמו זה שבידי ישראל.⁷

מעשית, לא פנתה מצרים לאסטרטגיה של רכישת יכולת גרעינית צבאית (אם כי צעדה קדימה בתחום המחקר האזרחי וההכשרה של כוח אדם), ואילו סוריה מצויה בראשית הדרך במישור המחקרי. דווקא עיראק היא זו שפועלת מאז סוף שנות ה-70 כדי להשיג יכולת גרעינית צבאית. מה שמדרבן אותה ללכת בדרך זו הוא, כנראה, רצונה להשיג הגמוניה אזורית יחד עם חששותיה מהתעצמותה המואצת של איראן.

טיכום ותסקנות

- ממלחמת יום הכיפורים הפיקו הערבים שני לקחים מהותיים:
 - מחד גיסא – ניתן לצאת למלחמה נגד ישראל ולהשיג הישגים של ממש, בתנאי שמדובר במלחמה מוגבלת, שמציבה יעדים ריאליים, מותאמת ליכולות הערבים וממצה את הפוטנציאל הבינוערי. מלחמה כזאת שוב אינה בבחינת הימור מטורף או מעשה של התאבדות כפי שחשב בישראל ובעולם הערבי לאחר מלחמת ששת הימים.
 - מאידך גיסא – למרות התנאים האידיאליים שעמדו לרשות הערבים, הרי שבדמה האופרטיבית צה"ל לא נוצח, אלא להפך. הוא יצא מהמלחמה כשידו על העליונה. יתר על כן, מלחמה היא עניין יקר מאוד בכל המישורים, וספק אם בעתיד ניתן יהיה להשיג באמצעותה הישגים מדיניים נוספים. כיוון שכך, יש לנטוש את דרך המלחמה ולהתמקד בדרך המדינית.
- מצרים אימצה את הלקח השני. המלחמה יצרה, לדעתה, את התנאים לאופציה מדינית, והסכם השלום היה איפוא תוצאה טבעית של מימוש אופציה זו. בעקבותיו אומנם נותרה ישראל בחזקת אויב פוטנציאלי, אך בלי שלמצרים נותרו יעדים ישירים ועצמאיים שאותם היא יכולה להשיג ממנה באמצעות מלחמה. סוריה אימצה את הלקח הראשון. המלחמה חיזקה את תפיסת הסורים כי המאמץ הצבאי הוא העיקרי, ואילו המאמץ המדיני מיועד רק לסייע לו. כלומר, המדיניות משועבדת למאמץ

הצבאי. רק לאחר 15-20 שנה – בשל השתנותה של המציאות הבינלאומית והאזורית – אימצו הסורים את הגישה המצרית, שראתה במאמץ המדיני את העיקר. אך סוריה עשתה זאת בלי לוותר על האופציה של הפעלת כוח, והיא עושה זאת בעיקר באמצעות "שליחים", הנוקטים אסטרטגיה של טרור.

במה שנוגע לניהול המלחמה ברמה האסטרטגית, הרי שהתפיסה המרכזית בעקבות מלחמת יום הכיפורים הייתה שעל הערבים להביא לכלל ביטוי את היתרון היחסי שלהם מול נקודות התורפה של ישראל, דהיינו להעמיד למבחן את כוח העמידה והספיגה המשופר שלהם מול כוח העמידה והספיגה הירוד של ישראל. זאת תוך נטרול היתרון היחסי של ישראל בתחום של הפעלת כוח מחץ אווירי ומשוריין.

אחת מנקודות התורפה המרכזיות של ישראל היא העורף הקטן והצפוף שלה מול המרחבים העצומים של מדינות ערב. כדי לנצל מצב זה הגיעו הערבים למסקנה שיש לשנות את כללי המשחק ולהפוך את העורף הישראלי לחזית נוספת.

מסקנה נוספת שהסיקו הערבים היא שעליהם להתמקד גם בעתיד במה שהם עשו בהצלחה לא מבוטלת במלחמה: יוזמה, הפתעה, הרוויית השטח בכוחות, תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות, שלילת כושר התמרון והאש האופרטיביים של צה"ל ביבשה ובאוויר. ההתקפה נתפסת בעיני הערבים כחיונית על מנת להשיג הישגים, אך ההגנה נתפסת כצורת קרב שבה הם יכולים להביא לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את חולשותיהם, לשחוק את צה"ל ולשמר את ההישגים של ההתקפה.

באשר לבניין הכוח – מלחמת יום הכיפורים הביאה להתעצמות גדולה במספר היחידות ובכמויות של אמצעי הלחימה. מלחמת המפרץ הראשונה ומלחמת לבנון נתנו דחיפה נוספת להתעצמות כמותית בסוריה ובעיראק. מלחמת המפרץ השנייה ב-1991 חוללה מפנה: לאחריה הושם הדגש לא על התעצמות כמותית, אלא על התעצמות איכותית. להלן מאפייני ההתעצמות הערבית לאחר מלחמת יום הכיפורים:

- בניית מאסות גדולות של כוחות משוריינים, ממוכנים וניידים, המסתייעים בעוצמות גדולות של משגרי טילים נ"ט. המשמעות: יצירת כוח מחץ, הגברת יכולות השחיקה של צה"ל ומניעת יכולות התמרון שלו.
 - בניית כוח גדול של מסוקי תובלה ותקיפה יחד עם שימת דגש על בניית יחידות חי"ר מעולות על חשבון יחידות החי"ר הרגילות.
 - בחלק מהמדינות: הגדלת עוצמות הטק"א לשם נטרול כושר האש האופרטיבי של חיל האוויר הישראלי.
 - ברוב המדינות: רכישת טילי קרקע-קרקע.
- טילי הקרקע-קרקע, שנרכשו ברובם מייד לאחר המלחמה, יצרו בהדרגה מצב אסטרטגי חדש: איום ישיר ומיידי על מדינת ישראל – על העורף האזרחי ועל המרכזים האסטרטגיים, כמו שדות תעופה, ימ"חים, מאגרי לוגיסטיקה וכו'. ברמה האסטרטגית משמעות הדבר, בתפיסה הערבית, היא ערעור כושר ההרתעה הישראלי ויצירת ממד חדש של אפשרויות הפתעה. ברמה האופרטיבית משמעות הדבר רווח זמן לגייסות בזירות הלחימה

7. בטרנס עיאל, "יתחזיות האפשרויות שלאחר השלום", מתוך
לקחים ערביים ממלחמת אוקטובר, סיוון עימנואל (עורך),
עם עובד, 1974, עמ' 82.

נספח מס' 1

התעצמות צבאות מצרים, סוריה וירדן מ-1967 ועד מלחמת יום הכיפורים ב-73

עוצמה	מצרים		סוריה		ירדן		סה"כ	
	73	67	73	67	73	67	73	67
כוח אדם סדיר	350,000	100,000	180,000	60,000	70,000	55,000	600,000	215,000
מפקדת דיוו	6	10	אין	6	אין	5	6	21
טנקים	2400	1050	2000	450	570	300	1800	כ-5000
נגמ"שים	?	2,300	1100	500	450	300		
ארטילריה	2,000	1,000	1200	530	420	300	1,830	3,600
משגרי טילים ניידים	אין	560	אין	500	אין	אין	אין	1,060
מטוסי קרב	630	300	350	100	55	25	425	1,035
מסוקים	150	40	45	10	10	5	55	250
סוללות טק"א	150	30	אין	40	אין	אין	30	190

הקרקעיות באמצעות שיבוש הגיוס של כוחות המילואים.
השלב השני של ההצטיידות בטק"ק היה מסוף שנות ה-80,
כאשר הוגדלו טווחי הטילים ל-500 ק"מ, והורכבו עליהם ראשי
נפץ כימיים. בכך התרחבו מעגלי האיום הערבי הישיר גם למדינות
שאינן גובלות בישראל, ונוצר מעין מאזן אימה: אם ישראל תתקוף
באמצעות חיל האוויר שלה מטרות אסטרטגיות במדינות ערב,
ישיבו הערבים בטיילים לסוגיהם, וכושר העמידה והספינה העדיף
שלחם יבוא לידי ביטוי.

מצרים, שרכשה טק"ק לפני מלחמת יום הכיפורים, יוצאת
דופן. היא לא שמה את הדגש על טק"ק, אלא על חיל אוויר
איכותי ומתקדם, ורואה בו את המפתח החיוני להצלחה במלחמה:
אם לצורך ייצור האש האופרטיבית ואם לצורך ייצור אש
אסטרטגית בעומק מדינת ישראל.

גיוון מקורות רכש, דגש על ייצור אמלי"ח עצמאי, החסנה של
מערכות נשק – בעיקר טנקים – הם מרכיבים חשובים נוספים
באסטרטגיה הערבית, ואומצו בעיקר על-ידי מצרים ועיראק על
מנת להקטין במידת מה את תלותן ברכש מהמעצמות – בעיקר
בזמן מלחמה. מצרים, שעברה מנשק מזרחי לנשק מערבי בתהליך
ארוך והדרגתי, מחזיקה בידה כיום את הנשק ואת החימוש
המודרניים ביותר מבין מדינות ערב (למעט סעודיה ונסיכויות
המפרץ), ואילו סוריה וירדן, שמיהרו להתעצם לאחר המלחמה,
מחזיקות את האמלי"ח המיושן ביותר.

שיתוף הפעולה הבינערי במלחמה האיץ את המאמצים
שלאחר המלחמה להקים "חזית מזרחית", שהמרכיב המרכזי
בה הוא כוח משלוח עיראקי גדול. בשטח עצמו הונחה תשתית
לוגיסטית אדירה, ונרכשו אמצעי הובלה יבשתיים ואוויריים
ניכרים על-ידי עיראק על מנת ליצור את התנאים האופטימליים
להנעה מהירה ונוחה של כוח המשלוח.

אולם התהפוכות בעולם הערבי, מלחמת המפרץ השנייה
והסכם השלום בין ירדן לישראל הורידו את רעיון "החזית
המזרחית" מסדר היום. בו בזמן דומה שמלחמת יום הכיפורים
הנחילה לערבים את ההכרה, כי מאוד לא רצוי למדינה ערבית
לצאת לבדה למלחמה נגד ישראל, אלא הדבר חייב להיעשות
יחד עם הקולקטיב הערבי, או לפחות עם חלקו.

הערות

1. שמואל בר, מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 75-86, 104.
2. עבד אל-עיזי אל-גמסי, זיכרונות מלחמת אוקטובר 1973, צה"ל, בית-הספר למודיעין, יולי 1994, עמ' 117-118, 265.
3. מוצטפא חליל, ראיון באחבאר אל-יום, אוקטובר 1993.
4. אל-גמסי, עמ' 270.
5. שם, עמ' 264.
6. צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים, תרגום ועיבוד של ספר עיראקי, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1986.

